

ANKARA RADYOSU'NDA HALKEVLERİ SANAT VE FOLKLOR SAATI VE TRABZON HALKEVİ PROGRAMI

Mesut ÇAPA*

ÖZ

Ankara Radyosu'nda 1942-1946 yılları arasında, on beş günde bir yarım saatlik Halkevleri Sanat ve Folklor Saati programı yayınlanmıştır. Halkevlerince hazırlanan bu programlarda, mahallî sanatçılar yörelerinin tarih, müzik ve folklor örneklerini tanıtmışlardır. Başta Adana Halkevi olmak üzere Konya, Sivas, Urfa, Niğde, Alaşehir, Kütahya, Elazığ ve Yozgat Halkevleri Ankara'da etkinliklerde bulunmuşlardır. Trabzon Halkevi de hazırladığı programı 1946 yılı Şubat ayında Ankara'ya göndermiştir. Ancak bu tarihlerde, muhtemelen programın kaldırılması üzerine, Trabzon Halkevi Sanat ve Folklor Gecesi'nin yapılamadığı anlaşılmaktadır. Makalenin sonunda, Trabzon folkloru açısından önemli bir belge niteliğindeki bu program taslağına yer verilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Halkevleri, Trabzon Halkevi, Ankara Radyosu, folklor saati, folklor gecesi.

COMMUNITY CENTRE PROGRAMS ON THE ARTS AND THE TRABZON COMMUNITY CENTRE FOLKLORE PROGRAMS IN ANKARA RADIO BETWEEN 1942-1946

ABSTRACT

In Ankara Radio, between 1942-1946, a Community Centre Arts and Folklore program was on broadcast for half an hour fortnight. Organized by the Community Centre, local artists presented historical, musical and folkloric elements of their regions in these programs. First, The Adana Community Centre and then, Sivas, Urfa, Niğde, Alaşehir, Kütahya, Elazığ and Yozgat Community Centers held some cultural activities in Ankara. The Trabzon Community Centre sent its program to Ankara in February, 1946, but in the same year the programs were removed from the broadcast schedule. That is, it can be said that The Trabzon Community Centre

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ANKARA.

ceased to organize events concerning the Arts and Folklore. The draft of this program, an important document in terms of Trabzon folklore, is included in this study as well.

Keywords: Community Centers, Trabzon Community Centre, Ankara Radio, Folklore time, Folklore night.

Ankara Radyosu'nda Halkevleri Sanat ve Folklor Saati

Ankara Radyosu'nda 1942 yılından itibaren Halkevleri Sanat ve Folklor Saati (folklor gecesi, folklor saati, folklor sanat gecesi) adıyla bir program yayınlanmaya başlamıştır. Halkevlerinin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin organize ve onayıyla hazırladıkları programlar önce radyoda, daha sonra da Ankara Halkevi'nde sunulmaktaydı. Yarım saatlik radyo programlarında gelenek ve göreneklerin tanıtımıyla yöresel türkülere öncelik verilmekteydi. *"Bu saatlerde yurdun dört bucağından şehrimize gelen sanatkârlarımız, kendilerine mahsus saz ve sözleriyle bize Türk ruhumun sanatkâr varlığından parçalar dinletmektedirler."*¹ Böylece Halkevlerince derlenen türkü ve diğer folklor ürünlerinin, aydınlar ve daha geniş halk kitlesine ulaşması sağlanıyordu. Halk kültürünün aydınları etkilemesini, "halk sanatının büyük zaferi" olarak değerlendiren Halil Bedi Yönetken, *"Gene Halkevleri ve odaları, birkaç yıldan beri Halk Partisi'nin radyoda on beş günde bir tertip ettiği Halkevleri Folklor saatlerine sanatçıları gönderdiler. Bunlar ayrıca Ankara Halkevi'nde âdetlerini ve oyunlarını gösterdiler. Böylece birçok Halkevleri çevrelerinin öz kültürüyle karşılaştık. Gördüklerimiz bize derin haz ve saadet verdi."*² demektedir.

Ankara Radyosu'nda ilk Halkevleri Sanat ve Folklor Saati programının Adana Halkevi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. 13 Kasım 1941 tarihinde CHP Genel Sekreterliğince yayınlanan genelgeden sonra 1942 yılı başlarında yapılacak programla ilgili hazırlıklar başlamıştır. Adana Halkevi Sanat ve Folklor Saati programının ana hatları şu şekilde belirlenmişti:³

- 1-Musiki ve masallar (Hasibe Türkmen tarafından),
- 2-Muhtelif mahallî adetler (Hasibe Türkmen tarafından),
- 3-Köy düşünlerinin tasviri (Hasibe Türkmen tarafından),
- 4-Mahalli musiki hususiyetlerinin kaval ve masallarla izahı (Kavalcı Hasan Şahin tarafından).

¹ "Radyomuzda Konya Gecesi", *Radyo*, 15 Nisan 1942, C.1, Sayı:5, s.22.

² Halil Bedi Yönetken, "Halkevleri ve Halk Müziği", *Ulus*, 21 Şubat 1944.

³ *BCA*, 490.1.0.0/1038.992.1.

Program, 1942 yılı Şubat ayının ilk günlerinde gerçekleştirilmiştir. 6 Şubat 1942 tarihli Adana Folklor Gecesi'ne ait masraf listesinde, toplam masrafın 293 lira 45 kuruş olduğu belirtilmektedir.⁴

12 Mart 1942 Perşembe gecesi Konya Halkevi Folklor Saati programına Çopur İsmail, Silleli İbrahim, Konyalı Murat, saz ve sesleriyle katıldılar.⁵

Sivas Halkevi'nin Sanat ve Folklor Saati programı 23 Nisan 1942 tarihinde yapıldı. Öğretmen Vehbi Cem Aşkun başkanlığında folklor saatine katılacak Sivaslı sanatkarlar 20 Nisan 1942 günkü trenle Ankara'ya hareket ettiler. Program hazırlanırken Sivas motiflerinden ayrılmamaya dikkat edilmişti. Programda, Sivas'ın halk musikisinin orijinal ifadesiyle Türkiye'ye gösterilmesi hedeflenmekteydi. Yarım saatlik programda Âşıklar Meclisi, Temsili oyun (Komşu Bacı-Halil), Kahramanlık türküleri, Gelin gitmesi, Oyun havaları yer alıyordu. Programdaki Temsili oyun (Komşu Bacı-Halil), Sivas Halkevinde 1941 yılında yayımlanan Sivas Folkloru'nda yer alan Komşu Bacı ile Halil'in programa konulması, canlandırılan kişiliklerin "memleketin eski devirdeki ictimâî âdât ve nizamlarını aydınlatacak mahiyette olması" idi. On dakikalık bu oyunun radyoevi sanatkarları tarafından oynanması planlanmıştı. Diğer türküler, oyun havaları ve âşık meclisleri Sivas'tan gönderilecek küçük grup tarafından uygulanacaktı.⁶

Programların bazen zaruri sebeplerden dolayı iptal edildiği anlaşılmaktadır. Halkevleri Sanat ve Folklor Saati programının on ikincisi 7 Mayıs 1942 tarihinde Rize Halkevi'ne ayrılmıştı. Programın organizasyonu için Rize Halkevi Başkanlığının, Ankara'da CHP Halkevi Bürosu Kısım Şefi Ahmet Adnan Saygın'la irtibata geçmesi istenmişti. Ancak bu program gerçekleşmedi. Rize Halkevi Başkanı Fehmi Biber tarafından verilen cevapta, "Halkevi Folklor saati için Ankara'ya gelecek olan ekipten bazılarının asker olması hasebiyle" programa katılamayacakları bildirildi.⁷

Halkevlerinden yapılan bazı müracaatların, ya planlamanın önceden yapılmış olduğu veya programlarının yetersizliği sebebiyle ertelendiği

⁴ Yapılan masrafın detayı: Hasan Şahin ve Hasibe Türkmen'in Kadirli'den evvelki gelişlerinde yapılan masraf. Hasan Şahin ve Torun Ahmet'in Kadirli-Adana geliş ve gidiş yol masrafları. Hasibe Türkmen'in Kadirli'den Adana'ya geliş masrafı. Hasan Şahin, Torun Ahmet ve Hasibe Türkmen'le Mehmet Gücün'ün Adana'da 4 gün yemek ve yatak masrafları. Mehmet Gücün'ün Osmaniye- Adana geliş-gidiş yol masrafı. Hasan Şahin, Hasibe Türkmen, Abdullah ve Mehmet Gücün'ün Ankara'ya gidip-gelmeleri için verilen tren ücreti 4 fotoğraf bedeli. Ankara'da yemek ve yatak masrafları için 4 kişiye verilen. Hasan Şahin, Mehmet Gücün ve Abdullah'ın Ankara'dan avdetlerinde verilen tazminat. Hasibe Türkmen'in Ankara'dan avdetinde arkadaşları gibi verilecek olan Adana-Kadirli yol masrafı. Hasibe Türkmen'e verilecek tazminat.

⁵ "Radyomuzda Konya Gecesi", *Radyo*, 15 Nisan 1942, C:1, Sayı:5, s.22.

⁶ *BCA*, 490.01/1038.993.1.

⁷ *BCA*, 490.1.0.0/1038.992.1.

görülmektedir. Nevşehir Halkevi Başkanı Cevdet Cingi, 11 Aralık 1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda, “*Kardeş Halkevlerinde olduğu gibi Evimiz de radyoda bir Folklor saati hazırlamak arzu ve kararında bulunmaktadır. Âdet, anane ve millî müzik bakımlarından birçok hususiyetler arz eden bu yurt köşesinden seslerini duyurmak isteyen Halkevlerimiz itinalı bir çalışma ile huzurlarınıza çıkmak istiyorlar.*” demiştir. Ancak, bu müracaat gelecek yıl için değerlendirilebilirdi, çünkü “radyoda yapılan Halkevleri Folklor Saatlerine iştirak edecek Halkevleri Eylül 1942’den Mayıs 1943 sonuna kadar tespit olunmuştur”.⁸

Perşembe Halkevi’nin halk sazları ile mahalli halk türküleri üzerine hazırladığı yarım saatlik program, 25 Mart 1943 tarihli bir yazıyla Ankara’ya gönderilmişti. Programın girişinde on dakikalık süre içinde “Vona’nın tarihçesi ve iktisadi durumu” anlatılacaktı. Kalan süre içerisinde Efirli oyun havası, İmece havası, Çandır oyun havası, Gelin ve kına havası, Çambaşı’nın yayla havası ve Vona meteliği (oyun) yer alacaktı. Ankara’dan gelen cevapta, Halkevlerinin 1943 yılı programı önceden hazırlandığı için, bu müracaatın gelecek yıl dikkate alınacağı bildirilmişti. CHP Genel Sekreteri adına N. Kansu imzasıyla gönderilen yazıda, “Folklor çalışmalarınız sadece musikiye inhisar etmeyip, muhitinizdeki âdetler, inanmalar, masallar, bilmece, atasözleri gibi türlü konulara teşmil edilmesi yerinde olur. Bu suretle muhitinizi daha iyi ve geniş manasıyla tanımış ve tanıtmış olursunuz.”⁹ şeklinde bir tavsiyede bulunulmuştur.

Niğde Halkevi’nce hazırlanan program 10 Ocak 1943 Perşembe akşamı sunulacaktı. Halkevi başkanlığının Ferruh Arsınar’la müştereken tespit ettiği kadroya göre hazırlanan Niğde Halkevi Sanat ve Folklor Heyeti, 5 Aralık 1942 Cumartesi akşamı Ankara’da bulunmak üzere 4 Aralık gece postasıyla hareket etti. Öğretmen Yunus Tankaya başkanlığındaki heyette Mehmet Cafer (saz), Nurettin Bayhan (bağlama), Rifat Ünlü (bağlama), Hulusi Ersönmez (bağlama), Yunus Özen (curâ), Şahap Özay (okuyucu), Öğretmen Sırrı Akatay (sözcü) bulunuyordu. Programın başında öğretmen Sırrı Akatay Niğde’yi tanıttikten sonra Niğde’ye mahsus geleneksel bahar bayramlarından bahsederken aralarda yöreye mahsus türküler söylenecekti.¹⁰

Urfa Halkevi Başkanı Salahattin Atabay, 26 Ocak 1943 tarihinde CHP Genel Sekreterliği’ne gönderdiği bir yazıyla, Nisan ayında radyoda folklor saatine katılmak isteğinde bulunmuştu. Ankara’dan verilen cevapta, “bu yılın programı evvelce yapıldığı cihetle” ancak gelecek yıl katılabilecekleri bildirilmişti. 1943 yılı sonlarında gönderilen bir başka yazıda ise, Urfa Halkevi

⁸ BCA, 490.1.0.0/1038.992.1.

⁹ BCA, 490.1.0.0/1038.992.1.

¹⁰ BCA, 490.1.0.0/1038.992.1.

folklor heyetinin 9 Aralık 1943 Perşembe günü radyoda ve ertesi günü de Halkevinde temsil vermesi kararlaştırılmıştı. Urfa Halkevi Başkanlığının Adnan Saygın'la tespit ettiği program gereğince, Urfa saz ve oyun ekipleri 6 Aralık 1943 tarihinde aynı gün Ankara'da bulunmak üzere yola çıkmışlardı.¹¹

Programa göre, Halkevi Akşehir folklor gecesi 2 Mart 1943 Salı gecesi yapılacaktı. Folklor ekibinin zamanında Ankara'ya ulaşabilmesi için bazı tedbirlere başvuruldu. Zonguldak milletvekili H. Türkmen'in girişimi sonucu, Devlet Demir Yolları Umum Müdürü Cemal Hidayet Serter, "marşandize vagon bağlatarak" 25 Şubat günü Akşehir istasyonuna gönderdi.¹² Ankara'ya zamanında ulaşan folklor heyeti, 2 Mart günü radyoda öncekilere nispetle daha mükemmel bir program sundu. Halkevi Ar (Sanat) kolu şubesi başkanı ve Orta mektep müzik öğretmeni Osman Şenel'in idaresi altında 12 kadın ve 15 erkekten oluşan Akşehir Halkevi heyeti, "saz, millî oyunlar ve hele kıyafetler bakımından çok zengindi." Kadınlar düz oyun, ağır oyun, kalkın, zeybek, gelin oyunu ile kına gecesini zarif kıyafetleriyle sergilediler. Erkekler, Emmiler ve zeybek oyunları ile Turnam, Mehmet Çavuş, Gıcılar, Yüz Dirhemdir türkülerini seslendirdiler.¹³

1943 yılı Nisan ayında Kütahya ve Eskişehir Halkevi heyetleri Ankara'ya geldiler. Kütahya Halkevi heyeti Ankara halkevinde bir Kütahyalılar gecesi düzenleyerek millî oyunlar oynadılar. Eskişehir Halkevi gençleri, Nisan ayının sonlarında katıldıkları radyo programında, yöresel oyun ve türküleriyle dinleyicilere güzel dakikalar yaşatmışlardı. Gençlerin yöresel giysiler içinde söyledikleri "Türkmen dağı", "Kara koyun koyunlar beyidir" türküsüyle diğer türküler, "gönül bayılta bir eda taşımakta idi."¹⁴

1944 yılında Yozgat ve Elazığ Halkevleri Ankara Radyosu programına katıldılar. Bu programların hazırlanmasında Ankara'daki Elazığ ve Yozgatlı gençler de etkili olmuşlardır.

Yozgatlı partililer, Halkevli ve yükseköğrenim gençleri tarafından düzenlenen Yozgat Halkevi Sanat ve Folklor Gecesi, Radyoda yarım saat, Ankara Halkevi'nde ise iki saate yakın sürdü. Öğretmen Fazlı Bilecen, Radyodaki programının açılış konuşmasında Yozgat'ın tarihteki yeri, doğal güzelliği, Yozgatlı'nın asilliği, hayvancılığı, ihracatçılığı, Divan Edebiyatındaki yeri hakkında bilgi vermiştir. Ardından, "yerli sazların çok güzel çaldığı Bozlak, Bozlak altı, Sürmeli gibi yayla havaları, dinleyenleri sanat zevki ve Türklük gururuyla coşturmuştur."¹⁵

¹¹ BCA, 490.01/1038.994.1.

¹² BCA, 490.1.0.0/1038.992.1.

¹³ "Halkevi Akşehir Folklor Gecesi", *Ulus*, 4 Mart 1943.

¹⁴ "Kütahya Halkevli", *Ulus*, 19 Nisan 1943. "Eskişehir Folklor Gecesi", *Ulus*, 28 Nisan 1943.

¹⁵ "Ankara Halkevinde ve Radyoda Yozgat Gecesi", *Ulus*, 15 Nisan 1944.

Elazığlı gençler, Nisan 1944 tarihinde yapılacak program için Elazığ'dan beş kişilik bir sanatkâr heyeti getirmişlerdir. Elazığ Folklor Gecesi Programında şu etkinliklere yer verilmiştir:¹⁶

- 1-Elâzığ tarihi hakkında birkaç söz,
- 2- Çoban temsili: a-Üç ayak oyunu, b-Çayda çıra oyunu,
- 3-Elazığ çevresi coğrafi hususiyetlerinin musikiye tesiri hakkında birkaç söz: a-Harpüt mayası, b-Dağlar türküsü, c-Meteristen türküsü, d-Yüce dağ başında, e-Kövenk'in yolları türküsü,
- 4-Elazığ kına gecesini folklor bakımından temsil: a-Kadın oyunları, b-Kına havası ve kına yakma, c-Gelin ağlatma türküsü,
- 5-Elazığ'ın mesire ve bağları hakkında birkaç söz: a-Hoyrat veya elezber, b-Bahçeye indim ki türküsü, c-Yemen türküsü, d-Karşılama oyunu, e-Harpüt alayı, f-Havuz başının gülleri türküsü, g-Aş yedim dilim yandı türküsü, h-Sinemde bir tutuşmuş türküsü, i-Tamzara oyunu, j-Evleri uçta yarım.

Elazığ Halkevi Folklor Gecesi 16 Nisan 1944 Pazar günü Ankara Halkevi'nde yapılmıştır. "Folklor gecesi, öğretmen Sadi Günel'in musiki ve oyun konularını Elazığ'ın yerli kaynaklarından almak suretiyle yaptığı Çoban adlı müzikli bir piyesiyle başlamıştır. Çoban şarkılarıyla üçayak oyun ve şarkısını bir araya getiren bu eser beğenilmiştir."Geceyi düzenleyen gençlerden Necmi Altan'ın Elazığ ve Elazığ folkloru hakkında yaptığı konuşmanın ardından türküler söylenmiş, sazı, sözü ve oyunuyla folklor bakımından bir kına gecesi temsil edilmiş sonra türküler söylenerek oyunlar oynanmıştır. Program üç saate yakın sürmüştür. Programın müzik kısmı ise 17 Nisan Pazartesi akşamı Ankara Radyosu Folklor Saati'nde tekrarlanmıştır.¹⁷

Erzurumlu yükseköğrenim gençlerinin öncülüğünde hazırlanan Erzurum Folklor Gecesi, 11-12 Mart 1946 tarihlerinde yapıldı. Cevat Dursunoğlu'nun konuşmasıyla açılan geceye Milli Şef İsmet İnönü de katılmıştı. Erzurum'un eski ve yeni mimari eserlerinin yansıtıldığı projeksiyon gösterisinden sonra gece sanat ve folklor gösterileriyle sürmüştür:

Sanatkâr Faruk Kaleli'den Erzurum türküleri dinlenmiş ve Rabia Hatun'dan, Nefi'den, Emrah'tan, İbrahim Hakkı'dan şiirler söylenmiştir. Dadaşların oynadıkları barlar Erzurum'un karakter ve zevk inceliklerini belirtmesi bakımından programın ağırlık merkezini teşkil etmiştir. Genç kızların ve küçük çocukların oynadıkları Hoşbilezik, Eledir oğul eledir, Yoğurt koydum dolaba, isimli oyunları ayrı birer zevk ve heyecan kaynağı olmuştur.¹⁸

¹⁶ "Elâzığlılar Bir Folklor Gecesi Tertib Ettiler", *Ulus*, 14 Nisan 1944.

¹⁷ "Elâzığ Folklor Gecesi", *Ulus*, 19 Nisan 1944. Elazığ Halkevi Başkanı Ferit Köksal, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderdiği 26 Kasım 1943 tarihli telgrafında, "Elazığ folklorunu yaymak imkânlarını bize bahsettiğinizden halkımız namına saygı ve şükranlarımızı arz ederiz" diyordu. *BCA*, 490.1.0.0/1038.992.1.

¹⁸ "Erzurum Folkloru", *Ulus*, 13 Mart 1946.

Trabzon Halkevi Folklor ve Sanat Gecesi Programı

Trabzon'da folklor çalışmaları Halkevinin öncülüğünde yürütülmüş ve İnan dergisinde folklorla ilgili yazılara yer verilmiştir. Bu alanda daha önce de bazı çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Trabzon Folklor Gecesi Programına değinmeden önce, bu çalışmalardan birkaçını hatırlatmak faydalı olacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nda Kültür (Hars) Müfettişi görevinde bulunan Bilâl Aziz Yanıkoğlu, 1925 yılında Trabzon ve çevresinde kültür hayatıyla ilgili derlemelerde bulunmuştur. Yıllar sonra yayınlanan ve önsözünü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun yazdığı eserde Trabzon manileri, bilmece, atasözlerinin yanı sıra Trabzon'un şive özellikleri, manilerin düzenlenmesinde sıra ve yöntem konularına yer verilmiştir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu önsözünde, "bilhassa Türk estetikleri, tabiat ve şiir münasebeti bakımından" eseri dikkate şayan bulmaktaydı.¹⁹ Ahmet Caferoğlu da, Yanıkoğlu'nun eserini "bâzı teknik hatalara rağmen" önemli bulmaktadır. Ayrıca, "Trabzon ağzını çok iyi bilen Hamamizâde'nin", Trabzon'da iken topladığı yayınlanmamış çok sayıda manisi bulunmaktaydı.²⁰ Trabzon Halkevi Folklor ve Sanat Gecesi programının hazırlanmasında muhtemelen bu çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Trabzon'da, folklor gecesiyle ilgili vaatler büyük bir heyecanla karşılanmıştı. Trabzon Halkevi Başkanı Abdullah Günel, 18 Ocak 1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği yazıda bu heyecanı şöyle dile getirmektedir:²¹

"Ankara Radyosu'nda Halkevleri folklor saatine evimizin de ayrılacağı hakkında edilen vaat ve gösterilen teveccüh, arkadaşlar arasında ve çevremizde büyük heyecan ve ilgi uyandırmış, bu hususta gerekli hazırlıklara girişilmiştir. Merkezden gönderileceği bahis buyrulan arkadaşla işbirliği edilerek istenilen şekilde bir başarıya varılacağını en derin saygı ve şükranlarımızla arz ederiz."

Program 31 Ocak 1946 tarihinde postaya verilmiş, 2 Şubat 1946 tarihli telgrafla da, "Ankara Radyosu'nda yapılacak Trabzon Gecesi Program tasarısının postaya verildiği" teyit edilmiştir. Trabzon Halkevi Folklor ve Sanat Gecesi program tasarısı yedi sekiz kişinin uygulayacağı şekilde yarım saatlik bir süre için hazırlanmıştı. On sayfadan oluşan taslak programa göre, giriş konuşmasından sonra Trabzon folklorunda düğün ve evlenme

¹⁹ Bilâl Aziz Yanıkoğlu, *Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Folklor Malzemesi*, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s.19, 12-13.

²⁰ Ahmet Caferoğlu, *Kuzey-Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, İstanbul 1946, s.xxiv.

²¹ BCA, 490.01/1038.994.1.

adetlerinden örneklerle hamsiyle ilgili şiirler, maniler ve şarkılarla kemençe eşliğinde söylenecek türkülerle yer verilecekti.²²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Halkevleri Folklor ve Sanat programlarının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1946 yılı başlarında Ankara'da Trabzon Halkevi Folklor Gecesiyle ilgili basın ve arşivlerde herhangi bilgiye rastlanmaması, muhtemelen bu girişimin sonuçsuz kaldığını göstermektedir.²³ Bununla birlikte, 24 Şubat 1946 tarihinde Ankara'da yapılan Halkevlerinin kuruluş yıldönümü kutlamalarına Gaziantep ve Trabzon Halkevleri folklor ekiplerinin katıldıkları görülmektedir. Zira Trabzon Halkevi horon ekibi, Halkevi Başkanı Abdullah Günel başkanlığında 12 Şubat Salı günü Ankara'ya hareket etmiştir.²⁴ Ankara'daki törende Gaziantep ekibinden sonra, "milli kıyafetleriyle Trabzon gençleri görünmüşler ve alkışlanmışlardır. Trabzon halkevleri horon kurma, sallama, titreme ve bıçak oyunlarını oynadılar. Bilhassa, iki kişinin karşı karşıya gelerek oynadıkları bıçak oyunu seyirciler arasında takdirlere gösterilere sebep oldu." Radyoda da yayınlanan tören akşam saat beşte sona ermişti.²⁵ Burada, daha önce hazırlanan Trabzon Gecesi taslak programının uygulanıp uygulanmadığına dair bilgi verilmemektedir.

Halkevleri Folklor ve Sanat geceleri daha sonra yerini hemşehri gecelerine²⁶ bırakmıştır. Ankara'da yükseköğrenim gören Karadenizli gençler tarafından, Mart ayının sonunda Ankara Palas'ta Karadeniz gecesi düzenlenmiştir. "Karadenizli gençler, Karadeniz kıyafetiyle mahalli oyunlar oynamışlar ve çok alkışlanmışlardır." Özellikle bıçak oyununu büyük bir maharetle oynamış, toplantı büyük bir samimiyet içerisinde geç vakte kadar sürmüştü.²⁷

Trabzon Halkevi tarafından hazırlanan Trabzon Gecesi taslak programı,²⁸ Ankara Radyosu'nda sunulmamış olsa da, kurgusu ve farklı folklorik unsurları yansıtması açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır:

"Trabzon Halkevinin Folklor ve Sanat Gecesine ait Program Tasarısıdır.

Trabzon folkloru aşağı yukarı memleketin diğer kısımları gibidir. Adetler, düğünler, masallar, maniler, inanışlar birbirine benzer. Yalnız Trabzon'un

²² BCA, 490.01/1038.994.1.

²³ Program taslağının 31 Ocak 1946 tarihli üst yazısına düşülen notlar da bu tespiti doğrulamaktadır: "Kurtoğulları'na 12.2.1946. Bizdeki dosyasına (imza), dosyasına 13 Haziran 1947", BCA, 490.01/1038.994.1.

²⁴ "Horoncular Gitti", *Yeniyol*, 13 Şubat 1946.

²⁵ "Halkevleri Bayramı dün kutlandı", *Ulus*, 25 Şubat 1946.

²⁶ "Kayseri Gecesi, 1.4.1946 Pazartesi günü saat 20'de zengin bir programla Orduevi salonunda yapılacaktır.", *Ulus*, 30 Mart 1946. "Meriç Gecesi, 27 Nisan 1946 Cumartesi akşamı Ankara Palas salonunda mahalli sanatkarların da iştirakiyle oyunlar, türküler, zengin bir program ve sürpriz.", *Ulus*, 27 Nisan 1946.

²⁷ "Karadeniz Gecesi", *Ulus*, 1 Nisan 1946.

²⁸ BCA, 490.01.1038/994/1.

özellik gösteren kısmı tabiatın ikliminin ekonomik durumunun verdiği hususiyetlerdir.

Karaları, baştanbaşa dağlık, ormanlık ve yeşillik, önünde de engin ve kararsız bir deniz olan bu bölge, çetin tabiat şartları içinde, daima mücadelecî, atılgan ve daha ziyade ferdî hayat ve güvene dayanır hür ve korkusuz insanlar diyarındır. Dağ ve denizin göğüs göğüse verip kaynaştığı; parçaları birbirini imrendirecek gibi bir güzellikte çeşitli ve müstesna olan bu yeşil Karadeniz kordonunun baş incisi de Trabzon'dur.

Buranın taşında toprağında, denizinde, insanında, her şeyinde doğal bir şiir ve şairlik vardır. Dorukları daima karlarla kaplı ulu dağlar, yamaçlarında koyu nefti ormanlar, eteklerinde fındık, zeytin, portakal ve mandalina yetişen ılık yalılar; nihayet uğultulu ve engin bir deniz. İşte Trabzon dekoru. Bu oynak, güzel ve aynı zamanda haşin tabiata uyan halk; sözünde, sazında, işinde hamlesinde hülâsa her şeyinde atılgan, hareketli, becerikli ve bunların üstünde cesur ve kahramandır.

Trabzon folkloruna ait başlıca 4 madde üzerine örnekler arz ediyoruz:

1-Gerek edebiyat ve gerek halk dilinde önemli bir mevki tutan ve bu bölgenin en büyük nimeti, en baş deniz mahsulü olan *hamsi* hakkında yazılan söylenen şiirler, maniler ve şarkılardan birer örnek sunacağız. Görülecek ki hamsi halkın kanında, canında başlıca yeri tutmakla kalmayıp onun zevkinde, estetiğinde, hayalinde, gönlünde de büyük bir mevki tutmuştur. Trabzon'un en yüksek şairleri onun adına en güzel şiirlerini yazmışlardır. Halk dili en içli türkü ve manilerini onun için yazmış, sazlar en kıvrak nağmelerini onun için çıkarmışlardır.

Hamsinin çıkışı Trabzon'da büyük sevinç ve heyecan yaratır. Vaktiyle hamsinin çıktığı halka borularla ilân edilir, zurna ile müjdelendirir.

Dağlardan alır cevabı müjde
Öttükçe şu zurna-i hamsi
Zil zurna eder bu halkı sermest
Çaldıkça da darbuka-i hamsi.

***

Şair Ziver Efendi de hamsinin çıkışını şöyle övüyor:
Sen ne zannettin a zurnam hamsi-i canperveri
Borularla makdemi teşrifinin ilânı var
Bir fakirin ger iki küp hamsisi medfun ise
Şüphesiz Karun'dan alâ servet ü samanı var.

***

Hamsinin en makbul nev'i çatal kuyruktur:
Gördünüz mü ey Trabzonlu bugünkü hamsiyi
Kim çatal kuyruk denür bir muhteşem ünvanı var.

***

Halka gelince o da:
Trabzon'dur yerumuz
Ahçe tutmaz elumuz.

Hamsi balık olmasa
Nice olurti halumuz.

***

Hamsinin yenişi:
Bir elinle kuyruğun muhkemce tuta sonra yut.
Hamsiyi ekletmenin de yolu var erkânı var.

***

Hamsi satın alınırken başına kalabalık bir halk toplanır:
Başına cem eyleyip çekmiş hesaba âlemi.
Allah Allah hamsinin bir mahşer ü mizanı var.

***

Hamsi çıkmadığı zamanlarda halk derin hasretini çeker. Trabzon'un halk şairi Baba Salim bu hasreti şu koşmasıyla anlatır:

Bu yıl görünmedin nerede kaldın.
Bizleri hasretle yaktın ey hamsi.
Ne oldun ne derin sulara daldın,
Hangi deryalara aktın ey hamsi.
Pilavın, böreğin, çorban pek hoştur.
Seni görmeyeli millet sarhoştur.
Gel yetiş imdada küpler hep boştur.
Geçmek üzere dir vaktin ey hamsi.
Ey mübarek gözlü gümüş belli
Ey billur gerdanlı kuyruğu telli.
Bir danene feda bin beş yüz elli.
Neden bize yaman baktın ey hamsi.
Toplansa güzeller hep bir araya
Senden başkaları vurur karaya.
Sen ne için girmedin müsabakaya
Bütün güzellerden kıvraktın hamsi.

***

Hamsiyi yalnız Trabzonlular değil, onun için İstanbullular da can atar:

Hamsiyi zannetme İstanbullu ez-can istemez.
Belki başka belde mahsulünde rüchan istemez.
Simten hamsiyi İstanbullu sırma çevreye
Vazederken kadrine bir başka bürhan istemez.

***

Hamsiden başka bu bölgenin folkloründe önemli yer tutan başlıca ürünlerden *findık* ve *tütün* gelir. Bu mahsullerden motifler taşıyan çok güzel bilmece, atasözleri ve maniler vardır:

Bir sığara ver baa
Sert tütünün tozundan
Adam hiç darulur mu
Sevdiğunun sözünden

Bir sığara ver baa
 Bakayım içimini
 Ne belalı bıraktın
 Zilifin biçimini.

***

Tütünden başka fındık motiflerini taşıyan maniler:

Fınuğa gaga derum
 Darulma şaka derum.
 Sen beni bastırırsan
 Ben saa aga derim.
 Küçük beyaz kelebek
 Kondu fınduk dalına
 Sensiz gönül bağlamam
 Bu dünyanın malına.
 Çıkma fınduk dalına
 Düşersin ısrırganluğa.
 Urubanı yapturdum
 Koydum yeşil sanduğa.
 Atma beni vurursun
 Gız kolların kurusun.
 Fınduk bahçelerinde
 Gelur beni bulursun.
 Fınduk zulufarını
 Deşürdüm elek elek
 O kırmızı basmadan
 Yapsan baa bir yelek.
 Ateşte yanayırım
 Dumana bak dumana
 Boyun fınduk çubuğu
 Başın aldi tavana.
 Fındık bahçelerinde
 Miras oynarım miras
 Gözüm seni aradı
 Gel çık kapıya biraz.

***

(Bu maniler kemençe ile türkü halinde vaktin müsaadesi nispetinde çalınacaktır)

2-Trabzon folklorunda *düğün* ve *evlenme* adetlerinin de kendine göre hususiyeti vardır.

Nişan, nikâh törenleri kına gecesi ve güveyi götürme adetleri arasında birtakım yanık türküler ve ilahiler göze çarpar.

Gelinin hamam günü hamamda şadırvan etrafında ve baş çatmasında türkü ve ilâhiler söylenerek mumlarla yapılan merasim çok enteresandır. Bundan başka köy düğünlerinde kına yakmada ortaya gelin getirilir:

(Kemençe ve diğer halk çalgılarının iştirakiyle koro halinde söylenecek)

Fesumi fesumi nenem getir fesumi
 Görmesun beni abulam sarun başumu
 Kınalı güzel gelinim çekun kaşumu
 Bir merdivenim var nenem nasıl çıkayım
 Kınalı ellerune kız bakıp ağlayım
 Başındaki çönberuni yana atalum
 O kınalı ellerine nasıl bakalum
 Sarayurlar elleruni yaramı oldi
 Kınalı kız çok güzelsin gözlerim doldi
 Her taraftan tufek sesi doldurdu aldı
 Nasıl ayrıldum nenemden yureğum yandı

***

(Güveyi götürülürken ilâhiler söylenir)
 Arayı arayı bulsam izini
 İzinin tozuna sürsem yüzümü
 Hak nasıb eylese görsem yüzünü. (Koro halinde söylenecektir)
 Düğünlerde bundan başka yapılan bir de karşılıklı türkü atışması vardır:
 (İki türkücü kemençenin iştirakiyle atışma yapacaktır)

Trabzon Folklorunda Dernekler

Senenin yaz aylarında kurulan ve bütün çevre halkını içine toplayan bu derneklerin kendine has özellikleri vardır. Derneklerde kadınlı erkekli karma bir halde çalgılar çalınır horonlar oynanır ve yenilip içilir. Derneklerin açılışı bir dua ve törenle yapılır. Derneği kuran köy dernek yerine bir çadır kurar. Atlı ve yaya olarak etraf köylerden gelen kalabalık halk bu çadırın etrafını sarar. Köyün en saygıdeğer adamı çadıra gelir. Ve reis sıfatıyla töreni bir dua ile açar. Bu törende halka başlıca doğruluk ve fazilet yolunda birtakım öğütler verir. Bu suretle dernek başlar. Herkes alış verişine devam eder:

(Kemençe ile türkü)

Hızır Nebi kayası
 Ne bakaysın baa
 Orağın yedisinde
 Geleceğum ben saa

Derneklerde sıkı sara, sallama, bıçak oyunu, titreme, karşılama, atlama ve kız horunu gibi çeşitli oyunlar oynanır:

(Kemençe ile vaktin müsaadesi nispetinde aşağıdaki manilerle horun örnekleri verilecektir)

Yaylanın çümeninde
 Peri bağırır peri
 Kar yağdıda kapattı
 Oynadığımız yeri.

Yaylanın çümeninde
 Ben biridum biridum
 Ben böyle deyildum
 Sevdaluktan eridum.
 Sevdaluk kötü maraz
 Yürek yakar can almaz
 Sevda halinden bilen
 Kızından para almaz.
 Al aşşağa vur yere
 Kurusun kanlı dere
 E gız seni almazsam
 Canlı girerüm yere.
 Belumdaki piçağum
 Keloğlu yapısıdur
 Aç koynunu gireyim
 Cennetim kapısıdur.
 Ben kemeñçe çalamam
 Dayım darılır dayım
 Dayımın gızlarında
 Yok midur benum payum.
 Kemencemin üstüne
 Zivane vuracağum
 E kız senin yoluna
 Divane olacağum.

***

(Muhabbet türküleri bağlamanın ve kemeñçenin iştirakiyle koro halinde söylenecek)

Lazotlar salkım saçak
 Alçak boylusun alçak
 Seni dediler küçük
 Gezersin kıyı bucak.
 Aman Emineciğim
 Yanıyor yüreciğim
 Sen beni almaz mısın
 Ellerin yar koynunda
 Görüp de yanmaz mısın.
 Gız gülli gız gülli
 Peştemalun püsküllü
 Püskülleri ben taktum
 Gâvur kocandan gizli.
 Aman Emineciğim (nakarat)
 Kavaklı boğazında
 Çekdum egri piçağı
 Gene muhabbet kurdi
 Trabzanın uşağı.

Aman Emineciğim (nakarat)
 Boztepe'nin düzinde
 Horasan kaynaturlar
 Trabzon uşakları
 Çifte gız oynaturlar
 Aman Emineciğim (nakarat).
 ***

Trabzon çevresinde özel adetlerden biri de *Denize Gemi İndirme* törenidir: Bu kıyıların başlıca sanatı olan gemiciliğin yapı işleri ibtidî bir şekilde olmakla beraber bugün Sürmene'nin Sargana mevkiindeki el tezgâhlarında ve kızaklar üstünde, 600 tonluk hatta 1000 tonluk gemiler inşa edilir. İyi bir tersane olmak istidadını gösteren Sargana'da yapılan gemilerin inşaatı tamam olunca hususi bir törenle denize indirilir. Törene başlamadan önce civar köy ve kasaba halkı davet edilir. Bütün takımlar donatılır. Tanınmış gemiciler ve kaptanlar törende hazır bulunurlar. Halk birer sıra halinde çimalara yapışır. Karşı tarafta en yaşlı gemi reislerinden iki kişi halka kumanda vererek elbirliğiyle, Helesa, yalesa, yissa hop sesleriyle gemiyi denize indirirler. Bu arada halka neşe ve şetaret vermek için törende bulundurulmuş kemençeci ve türkücüler deniz ve gemici türküleri söylerler. Kurbanlar kesilir. Tören başlıyor:

(Çalgı ve türkü halinde söylenecektir)

Gemi kurdum karadan
 Tayfalar ha buradan
 Denizlerde korusun
 Yeri göğü yaradan

(Bu türkü bu şekilde 13 kıta halinde söylenir)

Trabzon folklorunu burada sona erdirirken anadan doğma, her türlü tabiat unsuru ve denizle mücadeleyi kendine iş edinmiş olan bu memleketin halk hayatında kahramanlık menkıbe ve destanlarına yer ayırmadan geçemeyiz. Tarihimizin her devrinde kendi payına düşen yurt vazifesini daima şerefle başarmış olan güzel Trabzon'umuzun millî birliğimiz uğruna olağanüstü çapta kahramanlık göstermiş yiğit ve fedakâr evlâtları pek çoktur. Daha dün denecek kadar yakın olan Balkan felaketini önlemek için Trabzon'dan gönüllü giden kahramanların başında Binbaşı Mehmet Ali Beyle, Arap Hafız'ın kahramanlıklarını bugün Çatalca sırtlarında kendi adlarını taşıyan Mehmet Ali Bey Tepesi'yle Arap Hafız Bayırı göstermeye yeter. Bu arada Terkos kıyılarından düşman taburlarına bellerindeki karakulak hançerleri sıyırıp saldıran karakukulalı yiğitlerin hatırası Trabzon'un fedakâr sinesinde bir şeref madalyası gibi durmaktadır.

Kuva-yı Milliye'de Karadenizlilerin İstiklâl Savaşı'nda kana kana çalıştıkları artık destanlaşmış olduğu için burada fazla söze hacet yoktur.

Yalnız biz burada ferdi kahramanlıklara bir örnek olarak Pir Ağa'nın Mustafa Reis ve arkadaşlarının Sohum'dan alıp getirdikleri fenerin destanını dinleteceğiz:

(Sazla söylenecek)

Pir Ağa'nın Mustafa Ali Osman ile
Aldı Tufan kaptanı arkadaş bile
Yollandı arslanlar hep güle güle
Yedi çift kürekçi ehbablar bile
Bir gece yarısı Sohum'a çıktık.
Fener kulesini hem yaktık yıktık
Karşı gelenleri hep yere serdik.
Aldık yanan feneri geri döndük
Ateş oldu bize boruzan ile
Sarıldık silaha başıcan ile
Kayığımız doldu kızıl kan ile
Namumuz tuttu kocadünyayı
Yaktım Sohum'u hep, getürdüm fener
Trabzan kalesinde hem yanar döner
İşiten ehbablar görmeğe iner
Yadigârım olsun sana Trabzan.

Trabzon gecesi artık burada sona ermiş bulunuyor. Şimdi Karadeniz kıyılarından kalkıp Ankara'ya kadar nasıl geldiğimizi kemençeci arkadaşlar türkü ve kemençeleriyle size anlatacaklardır:

Hopa'dan Arhavi'den
Gel gidelim Pazar'a
Pazar'da ben duramam
Rize'de beni ara.

(Bu türkü Ankara'ya kadar devam edecektir)."